

7. Gregory P. Joseph, Internet and E-mail Evidence, Computer and Internet Lawyer. April, 2002. URL: <http://www.iosephnvc.com/articles/viewarticle.php> (дата звернення: 18.09.2019).

Полюк Юлія Іванівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*

ВПЛИВ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА ЦИВІЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО УКРАЇНИ

Статтею 9 Конституції України (далі – Конституції) передбачено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України [1]. Водночас, і досі існують питання щодо розуміння правового статусу практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у вітчизняній правовій системі, зокрема через те, що правова система України не визнає прецедент джерелом права. Разом з тим, на сьогодні питання щодо визначення практики ЄСПЛ як джерела права не є дискусійним, оскільки цей факт визнається в нормах національного законодавства. Так, ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року визначено, що національні суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) та практику ЄСПЛ як джерело права [2]. Саме цією нормою Конвенцію та практику ЄСПЛ віднесено до джерел права України та одночасно покладено на суд обов'язок щодо їх застосування при відправленні правосуддя, слід відзначити й те, що Закон не уточнює які саме рішення ЄСПЛ є обов'язковими для національних судових органів: всі чи лише ті, які стосуються України. З прийняттям цього закону формуються різні підходи до застосування того чи іншого рішення ЄСПЛ, зокрема висловлена позиція, згідно з якою прецедентний характер мають виключно ті рішення, в яких Україна була стороною процесу – відповідачем. Вказана позиція обґрунтовується посиланням на ч.1 ст. 46 Конвенції, відповідно до якої високі Договірні Сторони зобов'язались виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами [3]. Більш сприйнятою є правова позиція, щодо якої всі рішення ЄСПЛ повинні братись до уваги при розгляді справ національними судами. Беззаперечного утвердження вона набуває зі закріпленням її в процесуальному законодавстві. Так, ч. 4 ст. 10 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) прямо передбачено, що суд застосовує при розгляді справ

Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року і протоколи до неї, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, та практику Європейського суду з прав людини як джерело права [4].

Тож, на сьогодні весь обсяг практики ЄСПЛ є обов'язковим джерелом українського права і суди зобов'язані застосовувати та тлумачити Конвенцію аналогічно тому, як це викладено в рішеннях ЄСПЛ з тотожних справ.

Яскравим прикладом впливу практики ЄСПЛ на цивільне судочинство та правотворчість взагалі виступає зміна в сприйнятті обов'язкового досудового порядку врегулювання спору при розгляді судом тих категорій цивільних справ, в яких такий порядок передбачений законом.

Слід почати з того, що обов'язковий досудовий порядок врегулювання спору визначений безпосередньо приписами закону, зміст якого полягає в тому, що судовому розгляду передуює первинний розгляд спору спеціально уповноваженим на те органом. Розуміння досудового врегулювання спору як обов'язкового за законом і такого, що має передувати судовому розгляду на рівні національного законодавства сприймається критично, здебільшого як така, що порушує конституційне право на судовий захист. Зокрема, правова позиція щодо можливості звернення особи до суду як безпосередньо, так і після попереднього розгляду її спору уповноваженим на це законом органом була висловлена Верховним Судом України в Постанові № 6 від 27.03.1992 року «Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди» [5]. Також судам додатково було роз'яснено щодо неправомірності відмови в прийнятті її заяви з причин того, що її вимоги можуть бути розглянуті в передбаченому законом досудовому порядку (ч. 8 Постанови ВСУ № 9 від 01. 11. 1996 року «Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя») [6]. Вказане було підтримане й Конституційним Судом України, який визначив дотримання процедури обов'язкового досудового врегулювання спорів як таку, що порушує право особи на судовий захист [7]. Тож складається позиція, за якою в певних категорія цивільних справ існує досудовий порядок врегулювання спору і він чітко регламентований законом, що теоретично визначає його як обов'язковий, але його дотримання для особи на практиці є не обов'язковим з мотивів того, що порушує конституційне право особи на судовий захист.

Діаметрально протилежним чином змінюється позиція у сприйнятті обов'язкового досудового порядку врегулювання спору після набуття чинності Законом України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)» [8], коли у тексті ст. 124 Конституції з'являється положення: «законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору» [9].

Зазначене обумовлюється в першу чергу тим, що ЄСПЛ тлумачить встановлений законом обов'язковий досудовий порядок врегулювання спору як цілком легітимне обмеження права на звернення до суду за захистом. Так, у

справі «Momčilović v. Croatia» висловлено позицію, що обов'язковий досудовий порядок врегулювання спору як обмеження права на звернення до суду було передбачено національним законом і переслідувало легітимну мету – уникнути недоцільного зростання числа претензій і розглядів проти держави в національних судах, тим самим сприяючи інтересам судової економії та ефективності – і незважаючи на відмову національних судів, судовий розгляд вимог заявників залишається можливим, але після виконання ними вимоги щодо мирного врегулювання спору [10].

Рішення законодавця щодо утвердження обов'язкового досудового порядку врегулювання спору на конституційному рівні зумовлено також запровадженням п. 16 Проміжного висновку № 803/2015 Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя CDL-PI (2015) 016 від 24 липня 2015 року, в якому пропонувалося додати до ст. 124 Конституції положення, що «Законом може бути передбачений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору». Комісія визначала, що таке рішення не має викликати жодних проблем, оскільки забезпечує подальший доступ до суду, та окремо наголошувала, що на практиці такі процедури повинні бути швидкими для уникнення невинноватого довгої тривалості провадження (стаття 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) [11].

Тож, підсумовуючи вищевикладене, можна зазначити, що після зміни цивільного процесуального законодавства наприкінці 2017 року, з'являються нові норми ЦПК України, які зобов'язують сторони вживати заходів для досудового врегулювання спору за домовленістю між собою або у випадках, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом (ч.1 ст. 16 ЦПК України). Окрім цього від особи-порушника закон вимагає поновлення порушених прав і законних інтересів інших осіб, не чекаючи пред'явлення претензії чи позову (ч.2 ст. 16 ЦПК України). Слід враховувати й те, що відповідно до п.6 ч. 3 ЦПК України одним із обов'язкових реквізитів при оформленні заяви є зазначення відомостей про вжиття заходів досудового врегулювання спору, якщо такі проводилися, в тому числі, якщо законом визначений обов'язковий досудовий порядок урегулювання спору, недотримання якого є підставою для постановлення ухвали про залишення заяви без руху за ч. 1 ст. 185 ЦПК України. При цьому, не менш важливим є й те, що якщо законом буде визначений обов'язковий досудовий порядок врегулювання спору, то слід додати відповідні документи, що підтверджують таке врегулювання, оскільки п. 7 ч. 4 ст. 185 ЦПК України встановлено, що не додання до заяви доказів вжиття заходів досудового врегулювання спору у випадку, коли такі заходи є обов'язковими згідно із законом є підставою для постановлення судом ухвали про повернення заяви.

1. Конституція України: Конституція, Закон України від 28.06.1996 №254к/96-ВР. Дата оновлення: 01.01.2020. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006. № 3477-IV. Дата оновлення: 02.12.2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text>
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: Міжнародний документ від 04 листопада 1950 року. №995_004. Дата оновлення 02.10.2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
4. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004. № 1618-IV. Дата оновлення: 10.06.2018. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15>
5. Про практику розгляду судами цивільних справ за позовами про відшкодування шкоди: Постанова Верховної Ради України від 27.03.1992. № 6. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0006700-92>
6. Про застосування Конституції України при здійсненні правосуддя: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 01.11.1996. № 9. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0009700-96>
7. Рішення Конституційного Суду України від 09.07.2002 р. № 15-рп/2002 по справі № 1-2/2002 у справі за конституційним зверненням Товариства з обмеженою відповідальністю «Торговий Дім «Кампус Коттон клуб» щодо офіційного тлумачення положення частини другої статті 124 Конституції України (справа про досудове врегулювання спорів) від 9 липня 2002 року. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-02>
8. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016. № 1401-VIII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1401-19>
9. Конституція України: Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Дата оновлення: 30.09.2016. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
10. Judgement in Case of Momčilović v. Croatia 26 March 2015: The European Court of Human Rights / European Court of Human Rights, Council of Europe. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Mom%C4%8Dilovi%C4%87%20v.%20Croatia%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-152990%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Mom%C4%8Dilovi%C4%87%20v.%20Croatia%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-152990%22]})
11. Проміжний висновок щодо запропонованих змін до Конституції України в частині правосуддя Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанська комісія) від 24.06.2015. № 803/2015. URL: https://vkksu.gov.ua/userfiles/doc/promi_visnovok.pdf

Питуляк Валерій Миколайович

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного процесу
Національного університету «Одеська юридична академія»*